

Ontspannen op de dood aan (1994) boekrecensie

Sieth Delhaas

Nieuwsbrief *Vrouw, Geloof, Leven* – Limburg, mei 1994

Maaïke de Haardt – Dichter bij de dood, Feministisch-theologische aanzetten tot een theologie van de dood; Zoetermeer, Boekencentrum. 282 blz.

Mocht de combinatie feminisme en theologie nog als een modieus verschijnsel worden gezien, dan heeft de studie van Maaïke de Haardt wel bewezen dat haar bestaansrecht onweerspreekbaar is. Waar het in de Haardt's promotieonderzoek gaat om een theologie van de dood, is het boeiend te ontdekken dat feministische theologes een totaal andere visie op de dood hebben dan mannelijke theologen in de voorbije eeuwen bij elkaar hebben getheoretiseerd. Wat zullen daarvan de consequenties zijn voor feministische theologie in relatie tot de kerken en de traditionele theologie?

Dit boek reikt echter verder dan christelijke en kerkelijke grenzen. Het laat de lezer zien hoe ver, juist waar de dood ter sprake komt, de variërende visies van het christendom op de dood, haar

ontkenning, theorieën over het al dan niet bestaan van een hiernamaals, ook het denken van niet-christenen heeft beïnvloed. Dit is met name terug te vinden in een nog altijd breed heersende angst-voor-de-dood.

Iets vreemds

De Haardt heeft haar onderzoek gedaan vanuit vragen rondom de dood die juist de laatste jaren in de westerse samenleving opgeld doen. Ze heeft iets vreemds aan die vragen opgemerkt: velen beweren dat de dood ontkend en versluiert wordt, maar tegelijkertijd wordt volgehouden dat mensen 'onsterfelijk' zijn. Die ontkenning van de dood zou voortkomen uit een fundamentele angst voor de dood. Daarnaast verschijnen er reeksen publicaties waarin allerlei nieuwe vormen van omgaan met dood, gebruikte rituelen en een meer positieve opstelling jegens de dood worden beschreven.

De schrijfster is verbijsterd over de ontdekking dat ontkenning van, angst voor, afschuw of verheerlijking van de dood tot uitdrukking worden gebracht met behulp van 'vrouwelijke' symboliek.

Nieuwsgierig werd de Haardt toen haar duidelijk werd dat maar weinig feministische theologes concreet op de dood ingaan. Wat ligt daaraan ten grondslag? De dood is goed, zeggen ze, maar de dood wordt niet tot probleem gemaakt. De dood is in feite een natuurlijk

verschijnsel. Maar, vraagt de schrijfster zich af, in hoeverre wordt dan het sterven van mensen werkelijk ter sprake gebracht?

Centrale plaats

In het eerste van de vier hoofdstukken van *Dichter bij de dood* onderzoekt de Haardt wat de traditionele ‘mannelijke’ theologie over de betekenis van de dood heeft geschreven. Veelzeggend is dat de dood een heel centrale plaats binnen de christelijke leer inneemt. Immers het centrum van die leer is de dood – en verrijzenis – van Christus als verzoening van de mensheid met de Vader God.

Maar de dood blijft in die leer toch in vele gevallen staan als ‘straf op de zonde’. Wel zijn begrippen als hel, hemel en oordeel de laatste decennia binnen de ‘mannelijke’ theologie gedevalueerd, maar daarmee lijkt het thema ‘dood’ ook minder ter sprake te komen.

In het tweede hoofdstuk wordt beschreven hoe de dood in vrouwenstudies theologie ter sprake komt. De Haardt kijkt welke plaats de dood daarin inneemt en welke betekenis aan haar wordt gegeven. Het blijkt dat dood in de zin van individueel sterven nauwelijks als thema wordt aangeroerd. Wel komt dit voor als een algemene feministische religie- en cultuurkritiek.

Na de dood

Aangehaald wordt het werk van diverse feministische wetenschappers. Wat verstaan zij onder iets als het ‘hiernamaals’? Bijvoorbeeld (Gilman): “niet het individuele voortbestaan is het centrum van het ‘hierna’, maar het voortgaan en voortbestaan van het menselijk leven.

De vraag: ‘wat gebeurt er met mij na mijn dood’ zou gekenschetst kunnen worden als ‘postuum egoïsme’.

Meerdere feministen komen tot de uitspraak dat omgaan met dood en hiernamaals seksespecifiek is. Interessant is wat Carol Ochs in haar boek *Behind the sex of god* schrijft. Ze zet het matriarchaat van de Elyische mysteriegodsdiens tegenover het patriarchaat van de joods-christelijke traditie. Haar bedoeling is deze beide religieuze alternatieven te transformeren: in het matriarchaat wordt de dood beschouwd als datgene waardoor het materiële bestaan, dat het enig ware bestaan is, beëindigd wordt. In het patriarchaat is de dood de toegang tot een spiritueel bestaan, dat als de hoogste bestaansvorm wordt gezien. In het matriarchaat wordt de betekenis van het leven gevonden in het leven zelf en de bijdrage die het leven heeft aan de vernieuwing en de continuïteit ervan. In het patriarchaat wordt de betekenis van het leven ontleend aan het doel.

Natuurlijk ontbreekt niet een uitgebreid ingaan op het werk van Mary Daly, die in Nederland vooral door haar boek *Vorbij god de vader* bekendheid heeft gekregen. Als een der eersten heeft zij het patriarchaat als necrofiel bestempeld.

In het laatste hoofdstuk probeert Maaïke de Haardt een perspectief te ontwikkelen tot een theologie van de ‘natuurlijke dood’. Ze bedoelt daarmee te willen zoeken naar de betekenis van dood en eindigheid vanuit het leven-zelf gedacht, zonder dat daarmee dit leven en dit lichaam negatief gekwalificeerd worden.

En tenslotte ook naar een perspectief op het voortbestaan waarin een ‘princiële en ook noodzakelijke openheid bestaat voor een rijke verbeelding van de continuïteit van het leven’.

Na lezing van dit boeiende boek ben ik me er eens te meer van bewust hoe zwaar de last van het patriarchaat drukt en hoe creatief vrouwen dienen te zijn om zich van deze last te ontdoen om lichtvoetiger te leven en te sterven.